

צוֹאוֹת

ה"ר יהודה בן הרא"ש ואחיו ה"ר יעקב בעל הטורים.

דוֹצִיאָן לאור

על פי כתב יד עם הגהות והערות

שלמה זלמן שעכטער.

פה פרעסבורג, תרמ"ה לפ"ק.

נדפס בדפוס של דוד לאָווי ושותפו אברהם אלקאלאי.

ΣΙΝΙ

מנחת אהבה

לכבוד אבותי הישרים

היה אאמ"ו הרב

מו"ה יצחק שעכטער נ"י

ואמי מורתי היקרה

מ' חיה רחל ת"י

בנם המכבד בבל לב

המוציא לאור.

ה ק ר מ ה.

שתי הצואות אשר אנכי מציא בזה לאור לקוחות הן מקובץ 27129 מאוצר הכ"י בבית עקר ספרים המפורסם בלאנדאן הנודע לתהלה בשם בריטיש מיוזאום. הקובץ הזה מחזיק עוד כמה קונטרסים אחרים אשר חוץ מצואת ה"ר יעקב — ולא אדע מדוע נשמטה — נקבו כולם בשמות ברשימת ספרי אלמנצי ע"י הרשר"ל ו"ל (דף ל"א מספר 226) ונקנה ע"י משגיחי בית עקר הנ"ל בתוך שאר כ"י אלמנצי ו"ל בשנת 1864 למה"נ. זהו מה שידוע לי מהשתלשלות הכ"י הזה. ואין לי להוסיף עוד בענין צורתו רק כי הקובץ הוא בתבנית רביע בוגין קטן, וכי הצואות האלה נכתבו ע"י סופר אחד בכתובה ספרדית — רבנית כאשר ארמה. ונוכרה הצואה כר' יהודה בשלשלת הקבלה בשם „אגרת התוכחת" וכנודע וכן נרשמה ג"כ בס' אוצר הספרים. והיוחסין והשה"ג בשם הר"ח ויטאל מזכירים אותה בשם צואה סתם. והצואה השנית אותה של ר' יעקב לא ראיתי שנוכרה רק בס' אוצר הספרים הנ"ל מתוך כ"י אלמנצי (ווא"ל) בשם „תוכחת ה"ר יעקב לבניו" והנה בעור שצואת ר' יעקב היא פשוטה ואין בה מן הקושי כלום מצאתי באותה של ר' יהודה כמה דברים סתומים לי ואעיר עליהם במקומם. אבל כדי שלא בלבבל את הקורא בהערות גדולות יותר מדי אעיר פה על שני דברים.

הדבר האחד הקשה לי הוא הסגנון שבו מתחלת הצואה וזה הוא הלשון שם : „צואה מחסיד אחר מוסר לבנו". ואח"כ מתחלת שורה חדשה „וצוה אותם לשמור דרך האל . . . ועל זה אמרתי טובה תוכחת . . . ואפתח בקול תודה וכו' וכו'". והנה ברור שר' יהודה לא התחיל צואתו בהמלות צואה מחסיד אחר לבניו. אבל אחרי שגם בהשורות הבאות לא תמצא התחלה נכונה א"כ מוכרח שהתחלה האמיתית של הצואה היא חסירה. והנה עלה על דעתי שהתחלה היא בהמלות „וואת ליהודה" אבל א"כ האך נפרנס את החרוז „ואפתח בקול תודה". ואולי יש להגיה „ופתח בקול וכו'". אבל זה דוחק.

הדבר השני הוא בענין סדר הומנים. ואעתיק מתחילה דברי בעל שלשלת הקבלה. וו"ל (גבי דורות הרא"ש והרלב"ג) וראיתי באגרת התוכחת שכתב זה הרב (ר' יהודה) והוא כמו צואה לחמשת בניו האומ' בשנת ה' אלפים ס"ה לבריאי' הושם בבית האסורים חרב הגדול ר' מאיר מרונמבורג כי המלך העליל עליו על עסק אחד . . . והמלך לא רצה שום ערב יהודי אלא הרא"ש תלמידו . . . והרא"ש ברח ושלח לפניו ר' יהודה בנו להכין לו צידה וכו'. ע"כ כפי מה שנוגע לענינינו פה. אבל אין שום רמז לקביעות זמן כזה בהכ"י אשר לפני. ואדרבה מהנקודות המפורזות כה וכה בהמשך הצואה בענין זמנים יצא סדרם באופן אחר. ואסדר הפסקות הנחוצות לעיני הקורא הנכבד.

(א) ברך ^b164 מהכ"י, "ואני כבן ש"י" שנים מארץ גזירה הוציאני".
 (ב) שם. ובהייתי בן כ"ח שנה שלחני א"א ז"ל לעיר טולמלה לתור לפניו הדרך".
 (ג) "שם אחרי כן כ"ג שנים נפטר א"א ז"ל".
 (ד) ^a169 "יצאתי מאשכנז בן י"ג שנה ואני כבן ט"ו שנים באתי לטולמלה בר"ח אייר שנת כ"ה".
 (ה) "שם כי מעת פטירת אבי שיש לו כ"ז שנים וג' חדשים".
 (ו) ^b170 "לפי שטלמנו ה' טלמלה גבר לטולמלה העיר הגדולה המהוללה ומעט זמן אח"כ נתגרשו היהודים בצרפת".
 (ז) ^a172 "וסבת ליציאת א"א ז"ל היתה מפני תפישת הר' מאיר מרוטנבורג ז"ל שתפשו הא"י המושל והקהלות של אשכנז וכו'".
 והנה יוציא לנו מפיסקא א' ור' שזר' יהודה עוב את ארץ אשכנז בפעם הא' בן ט"ו שנה לחייו שהיתה שנת המ"ה ליצירה וא"כ נולד בשנת ה' אלפים ושלשים. ומפיסקא ב' שבשנת כ"ח לימי חייו שהוא הנ"ח ליצירה בא הוא ואביו לטולמלה. הוא הפעם הב' ואביו הפעם הראשונה. ומפיסקא ג' וכן מפיסקא ה' — אחרי שכל זה נכתב בשנת ק"ט והיא הע"ט לחי' ר' יהודה — שהרא"ש נפטר בשנת פ"א.

והנה הקורא מרגיש איך שסדר זמנים כזה הוא סותר לכל מה שנכתב בענין זה ע"י סופרי קורות ישראל³) הן אמנם ריש ליזר נאי חזית דסמכית אהני סמוך אצואה של בן הרא"ש והוא יותר בטוח בדבר זה. וכן דעתי הקלושה נוטה לקבוע זמן מיתת הרא"ש בשנת פ"א וכבהקדמת הצידה לדרך וכן בשאר הפרטים. אבל הפרט האחר שלבי נוגע בו הוא בענין ביאת הרא"ש לספרד שקשה עלי לפסול את עדויות בעל הצידה לדרך ובעל היסוד עולם שהיו מתלמידיו או מתלמידי תלמידיו של הרא"ש. ומה שעורר יותר קשה בעיני הוא מה שהבאתי בפסקא ו' — ג"כ דברי יהודה בהצואה — שמינ' זמן אח"כ (אחר ביאת הרא"ש ומשפחתו לטולמלה) נתגרשו היהודים מצרפת. וכידוע היה גירוש זה בשנת ס"ו וא"כ יתכן שר' יהודה יקרא מעט זמן אח"כ למאורע שלא בא עד ט' שנים אח"כ. וע"כ נראה לי שיש להגיה בפסקא ב' במקום "כ"ח שנה" ל"ה שנה ויהיה לפי זה זמן ביאת הרא"ש לשם בשנת ס"ה שהוא הל"ה לחי' ר' יהודה וקרי שפיר מעט זמן לגירוש צרפת שהיה בשנה שלאחריה. ובשאר הפרטים אנכי נסכך על דברי הצואה אחרי שאינם מוכחשים לא מעצמם ולא מעדויות הראשונים. וכדי שלא ליתן מקום לבעל דין לחלוק ולומר, הרי מצבה ה' שבספר אבני זכרון שגם היא קדומה מכשת כמה פרטים בענין חי' ר' יהודה ע"כ אעיר עור פה מה שנראה לי כביאורה. הנה כבר העיר הרב מהרשד"ל ז"ל שם שנפלו בה מעיות והניה שם מה שהגיה והקורא יראה כמה מן הלחץ והרחק יש בהנחותיו. ואין ספק אצלי שאלמלי ראה את הצואה הזאת היה חוזר בו. ואני אניה את המצבה בדרך כזה. והוא כפי מה

(¹) השי"ן הזאת היא בסוף השיטה וזאת שלאחריה מתחלת במלת שנים וא"כ חסר הוסף אבל נראה מדלקמן שצ"ל שלשה עשר שנים והסופר הלג משין לשין. וארץ גזירה הוא ארץ אשכנז משום שמצאות בה גזירות וכבפנים.

(²) כן הוא בהכ"י. וסבת הדבר הוא מפני שהסופר חפץ לכתוב "המושל" וטעה וכתב במקום המ' הא' נניכר מתוכו שהסופר רצה לפסול את האלף ע"י קוים. והעירותי על זאת כדי להוציא מלב הקורא שהיה איזה פרט אשר נשמט.

(³) ע"י הקדמת הצידה לדרך ספר יסוד עולם שער רביעי פי"ח, יוחסין, שלשלת הקבלה, צמח דוד במקומם גבי הרא"ש. והגהות הרב רשד"ל ז"ל לספר אבני זכרון דף ט' ודף ע"ט ובחלק ו' מספר קורות היהודים להרב מהרצ"ה נראין נרו דף קנ"א וקנ"ד והרב מהר"ד קאסעל נרו בהקדמתו להשאלות ותשובות של ר' יהודה.

שנתבאר לנו נולד ה"ר יהודה בשנת ל' ליצירה ויצא מאשכנז בן י"ג שנה (פיסקא ב') ובא לשולטילה בפעם הראשון בשנת מ"ה ולפי זה יש להגיה בשורה ה' של המצבה הנ"ל "הנולד באשכנז יום שלישי (במקום יום ששי) לעת ערב בט' באב כי הקביעות בשנת ל' היא השי"ג⁴) ובשורה ו' מהמצבה "ויצא משום יום ראשון כ"ב בתמוז באני שמי"ג" (שנת מ"ג תחת שימצא או שמצא שאין לו מובן כלל) וכן היה ג"כ הקביעות בשנה זו זח"ג וכ"כ בתמוז חל ביום ראשון. ובשורה ז' מהמצבה "ובא אל שולטילה ששי (במקום שלישי) ביום הלל בר"ח אייר". וזה מסכים עם הקביעות בשנה זאת ג'כ"ה והיה א' דר"ח אייר ביום ו' וכ"ס מסכים עם דברי הצואה (פיסקא ד') וקאי הכל על ביאת ה"ר יהודה לספרר בפגע הראשונה ואין לו עסק כלל עם הרא"ש ונתחלף להסופר ששי בשלישי ולהפך. ובשורה י"ד שם יש להגיה "ויחזק בוי"ך שנים בישיבת אבותיו" במקום בא"ך שאינו רגיל וג"כ אין לו שום כונה, זה הוא מה שנראה לפע"ד בענין זה. והנה ימציא עוד כמה דברים בהצואה הזאת אשר ראוי לדבר עליהם בפרוטרוט כגון מענין ההספקה של הקהילות בימים הקדמונים להרב שלהם ומהחששות בלבו של הרב בלקיחת ההספקה וכדומה כמה ענינים הנוגעים להחיים וההרגשות של ישראל קדושים בני קדושים בהימים הקדמונים. אבל הנחתי כל זאת להחכמים העוסקים בהדברים האלה בפרטות וכחם יפה לרון על כל זה בדין אמת לאמיתה של התולדה. ובכלל אומר כי לא נכנסתי לדבר זה שהוא חוץ מגדר למודי רק יען כי חסתי על הכ"י הזה שיש בו כמה מילי מעליותא וכבר השתוקקו חכמי ישראל להנות לאורו זה רבות בשנים (עיין מהר"ד קאססעל נרו בהקדמתו לזכרון יהודה) וע"כ אמרתי למה תהא תורה מונחת בקרן זווית וקמתי והעתקתי הכ"י ונתתי עליו איזה הערות והרי הוא כעת לפני כל כאן דעסקין באוריתא והם יוכלו עתה לדרוש את דברי הצואה בכל פנים שהבקורת הנאמנה משתמשת בהם.

עוד עלי להעיר כי הנקודות המפסיקות אנכי הוספתין ואינם בתוך הכ"י ולא עשיתי זאת רק להקל עלי ההשקפה בתוך הרברים. ואקוה כי גם להקורא הנכבד לא יזיקו אם לא יועילו ועמו הסליחה.

⁴ בסמיני הקביעות נשתמשתי בהלוחות להרב טהרצ"ט פיניליש הנספחים בסוף ספרו דרכה של תורה.

צוה מחסיד אחד מוסר לבניו.

וצוה אותם לשמור דרך האל אדוניו. לא מפני שאינם טובים כבני זמנם. אלא כדי להנהיגם בדרכי הקדמונים. והם הנקראים רעים כשהם אווזים מעשה אבותיהם בידיהם. ועל זה אמרתי טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת. כי או תהיה ללבבות נקשרת. ואז למוכיחים ינעם. ביודעים כי שמעם ינצרוה כאישון עינם. כאמור מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כ"ג) ואפתח בקול תורה¹ וזאת ליהודה בתחילה. לצור נורא עלילה. אשר לו התפארת והגדולה. ומרומם על כל ברכה ותהלה. אשר בטרם הוציאני לטובה זכרני. בהיות אמי מורת הרה ממני אמרו לה בחלום שתלך בן. ואם היתה רוצה שיהיה חכם או עשיר. והשיבה שהיתה רוצה שיהיה חכם ואם לפי האמת החלומות שוא ידברו. כי לא אמדתי חכמה לפי ההטעאה. קצתו נתקיים שמדמין העולם שאני יודע ספר. ונותן למרי שפר. גם עושר נתן לי האל ית' יותר מבן גילי. במה שמטריפני בית כור לחם חקי. שמה בחלקי. ויהי בהיותי כבן שלשה חדשים בעיני חליתי. וממנו כבתחילה לא נתרפאתי. ואני כבן שלש שנים השתדלה אשה אחת לרפאני. והוסיפה על עורוני. עד אשר עמרתי שנה אחת כלוא בבית. לפי שלא ראיתי הדרך אשר הייתי הולך. עד שבאת יהודית אחת יודעת ברפואת העינים. והשתדלה בשני חדשים ומתה. ואלו היית עוד חדש אחד אפשר שהייתי רואה כבתחילה. ואלמלא השני חדשים² 164 שהשתדלה עמי אולי לא הייתי רואה מאז מאורות מימי. ברוך השם שהפליא עמי חסדו ופתח לי מאורות לראות בעין מעשה ידיו. ומאז למדתי המסכתות שהיה מגיד אא"ל בישיבה. כפי השגתי בלבד לא בקושיא ותשובה. ואני כבן ש'² שנים מארץ גזירה הוציאני. ולטליטלה גבר טלטלני ומשנות למור אשכנז יצאתי. ולשנות צרפת לא באתי. כי הגלות מבלבל הדעת וגם לא היה לי כתב ולא לשון ללמוד בכתב ספריהם. ולהבין לשון מליצותיהם. וגם לא יכולתי למרוח ימים ולילות. מחולשת העינים כי הם אפילות. ולכן לא יכולתי לכתוב ספרים. ולא לחבר חבורים, ובהיותי בן כ"ח³ שנה שלחני א"א ז"ל לעיר טולישלה לתור שם מקום וכן עשיתי. ושלחו קהל טולישלה בשבילו ולא הניחוהו קהל טולישלה

(¹) אולי היא בכאן ההתחלה של הצוה ועיין בהקדמה.

(²) ע' בהקדמה בהערה א' שם ששיעורתי שצ"ל שלשה עשר שנים.

(³) אולי צ"ל ל"ה ועי' בהקדמה.

לצאת מביניהם. ושלחו אחריו שלוחיהם. ובחזרתו ארבו עלי גוים עריצים לקחת נפשי זממו. וננער מהם כל אשר זממו. ואלהי אבי היה עמדי. ומלאכיו חנו סביבי ושכתי בשלום אל בית אבי. אחרי כן כ"ג שנים נפטר א"א ז"ל. גם כי היו בעיר גדולים וחכמים ממני. הטא אלי השי"ת חן וחסד בעיני אנשי העיר ועל כסא א"א ז"ל הושיבוני. ואני ללכת באלה לא נסיתי. גם לא עמדה לי חכמתי. ואני נר ותושב. לכאומה נחשב. נמשל כבהמה. ולדעת חכמה לא הגיע שכלי. ולא מצאתי און לי. ויהי היום ואני יושב ודומם. ולבי בקרבי אשתומם. ובידי ספר כתובים, ואומר איך יעלה גורלי. ואחשבהו לסימן לי 165^a ואפתח ועלה בידי הפסוק הזה ויאמר נתן אל דוד כל אשר בלבבך עשה כי האלהים עמך (דה"א י"ז ב') וכאשר הפסוק הזה נודמן לי שמחתי. ואמרתיו אעפ"י שאין נחש יש סימן. ובזכות הרחמן האל הנאמן עברתי בטוב כל עיני. ועד הנה עורני יי. גם חפצי בבנים אינו מאהבתי להם. ולא להתכבד בהם. רק להתקיים המצוה אשר נצטוינו בה. ולהיות לי זרע ממלא מקום אבותי בתורה ובמצות. ועל זה היתה תפילתי רוב הימים על קברי הצדיקים התמימים. וה' ברחמי נתן לי חמשה בנים. וחשבתי עצמי בהם בן איש חי. בתוך עמי ואחי. ובעונותי נלכד האחר הבריה התיכון⁴. אשר חשבתי שהבית עליו נכון. ועבר תנור ועשן ולפיר אש בין בתרי ונתחי. והעמיד בקרבי איש חי. ומעיד אני עלי שמים וארץ שחייב אני לאל בזה וכפלים. וידעתי כי צדקו משפטיו. ואמונה עיני. ויסור יסרני. ולמות לא נתנני. וזאת נחמתי בידעי כי לא נענש בעונו בידי שמים. וימיו אשר היו מעלים עסק בדת קדומת יומים. ובהגיע תור זמני. אלקה ואראנו. בית אל אמצאנו. ובטוח אני ברחמי שמים שיתן לי תמורתו. וששון לבי יחדש. והיה הוא ותמורתו יהיה קודש. ובשביל חולשת עיני. עזבוני אבי ואמי לעשות כל הישר בעיני. ולא יסרוני. גם לא הוכיחוני. ועל כן להוכיח אחרים לא הורגלתי. כי לא למדוני. ואפי' לבני לא ארע להוכיח. ואם לא יוכיחו עצמם. ממני אין להם מוכיח. גם אין לי פנים להוכיחם בפה פן אלבין פניהם. ואם רע עלי רוע מעשיהם. ואין לי שמחה בעולם כמו פעולתם הטובה. ולא יגון ואנחה כמו ברוע מעללם. ושנאתי את החיים כמו שראיתי שאינם 165^b הולכים בדרכי אבותם. בשבתם בקומם והליכתם.

ועתה מלאני לבי לכתוב להם זאת האגרת תוכחת מוכר מגדת. ומצוה אני עליהם לקרותה בכונה פעם אחת בחודש. ולב טהור ורוח נכון בקרבם יחדש. כי תהיה להם למזכרת. ביני וביניהם למשמרת. אולי ישובו וישמעו בקולי. ואחיש המפלט להם: ועתה התיצבו ואשפטא אתכם מדוע לא תלכו בדרך אבותיכם. ולא תהיה יראת השם תמיד לעיניכם. ובתורתו לא תהגו תמיד כל ימיכם ולילותיכם. ואינכם משכימים, ומעריבים לבית תפילותיכם, ולפנים הוא כל למודכם. ובמשא מתן בהלכה אתם כאלמים. לא תפתחו שפתותיכם. ואתם מתחברים עם מי שאינם חנונים לכם להתחבר עמהם. כי מן הראוי הוא שלא דרכיהם דרכיכם. גם אינכם מכבדים אמכם ואביכם. כי לא תבושו מעצמיכם. בעשותכם (זה) משותיהם (וצ"י⁵) ושאר צרכיהם. הלא ידעתם כי לכבוד המקום הוקש כבודם. כי שלשה שותפים יש באדם. ומה יש (לאדם) לאב לעשות לבנים ולא עשיתי לכם. בכל עת וזמן מוזנן מאכלכם ומשתיכם. וכל צורכיכם. וספרים רבים יש לכם וכל מחשבתי עליכם. לתקן עצמיכם. ולהשאיר אחרי ברכה לכם. ואם התורה לאוכלי הכן נתנה הלא כמותם (כי) כמותכם. ואם בשביל נשים הלא אתם נשואים ממשפחתכם. אשר לא יבקשו

⁽⁴⁾ ע' אבני זכרון מצבה ד' ואם הוא ר' חיים זה הנזכר שם א"כ היה ר' יהודה בן ס"ה כשהוליד אותו וגם הוליד בנים אחרי כן עוד לפי המשמעות של הבריה התיכון שהוא האמצעי שבבניו ואולי הוא לאו דוקא וצ"ע.

⁽⁵⁾ ט"ס וכן הכנסתי כל כיוצא בזה בסוגרים.

גדולות מכם. ואדרבה (ואדרבה?) להחזיק אתכם בלמוד-יחזיקו יריכם. ומה תעשו ליום פקודה. בתתכם חשבון על כל מדה. ומה תשיבו על תוכחת לפני בוחן 166^a כליותיכם. יום למשפט יעמידכם. ועל כל מעשיכם. אל בני עשו למען כבוד השם יתברך ולמען כבוד אבותיכם. והמיבו דרכיכם ומעלליכם. ושמעו אל יהודה אביכם. ועשו עיקר, תורתכם. וזכרו בוראכם. בימי בחורותיכם. בעודכם בכחכם. וקבלו עול התורה עליכם. ולא תמוש מפיהם. ויהיו לשם שמים כל מעשיכם. ושם אשר הורישו לכם אבותיכם החזיקו בו והנחילוהו לבניכם.

ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמורו. לכו בנים שמעו לי (ואשרי דרכי) יראת ד' אלמדכם. הבישו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם. ולמה לזה העולם הובאתם. לא לאכול ולשתות וללבוש שש ורקמה. רק לעבודת האל תולה ארץ על בלימה. ולפי שחיבה חכמתו שלא יקיים הגוף בלי אכילה ושתיה. ובבלתי כסות לכסות הגויה. נתן רשות לאדם לאכול ולשתות וללבוש לקיים הגוף. ולהיות חבור לנשמה לקיים מצות האל כל ימי חבורם. והאכילה לאדם כשמן לנר. אם ירבה יאיר ואם ימעט יכבה. ויותר מהרה יכבה ברוב מבמעט. וע"כ יש לכם להשמר ולהזהר כאכילה גסה. ויותר עונש לאדם ההורג עצמו מהורג את אחרים. ואכילה גסה קשה לגוף כחרבות מלכד שמונעתו לעסוק בתורת האל ויראתו. תמיד יהיה יראת השם על פניהם. ופסוק זה הרגילו לומר תמיד בכונה ולא ממש מפיהם שויתי יי' לגנני תמיד (בכל דבר המביא לי) ⁽⁶⁾ כי מימיני כל אמוני. (תהלים י"ח'). ותהיו ערומים לחשוב תמיד בכל דבר המביא לידי יראת שמים ולא תניחוה בשביל אדם המלעין 166^b עליכם. ולא בשביל דבר אחר: הוזהרין לעסוק בתורה בקבע ותשאו ותתנו בה והשתדלו להגיד הלכה בכל יום לאחרים ובוה תצטרכו לדקדק בה. וגם במוציאכם אותה בפה לאחרים תקבע בלבבכם. ותחזרו תמיד מלמעלה. ואם תוכלו מראש המסכתא. ורו"ל דרשו עובר אלים אשר לא עברו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחר. וע"כ כל הלכה תקראו מאה פעמים⁽⁷⁾ וגם תקבעו שעות ללמוד הלכה מפוסקים בכל יום. וגם תשתדלו ללמוד מסכתא עם פ"י רש"י. סוף דבר יש לכם לחשוב שאתם שכירי יום לעשות עבודת השי"ת כמו שאמרו בעירובין אנן אנירי דיומא אנן⁽⁸⁾ לא כל שכן אתם שכל מה שיש לכם הוא מהקהל ומן ההקדש והוא נתון לכם בשביל למודכם שאתם באמת שכירי יום ויש לכם לעשות מלאכתכם באמונה ונאמן הוא בעל מלאכתכם שישלם לכם פעולתכם. גם הנה שכרו אתכם. כי הקדימו לכם. ואל תחשבו בלבבכם. כי התורה ירושה היא לכם מאבותיכם. ושאינכם צריכים לטרוח בה. כי אין הרבר כן ואם לא תטרוחו בה לא תוכו בה. ועונש שלכם גדול משל אחרים. כי תעזבו אומנות אבותיכם. וגרסין במסכת נדרים מפני מה אין תלמידי חכמים מצואין לצאת מהם ח"י אמר רב יוסף כדי שלא יאמרו ירושה הוא לכם מאבותיכם רב ששת אמר משום דקרו לאינשי חמרי רב אמר כדי שלא יתגברו על הצבור רבינא אמר מפני שאין מברכין על התורה תחילה⁽⁹⁾ 167^a ואתם הוזהרו מכל אלו הדברים. גם תקבעו עתים ללמוד הפסוק בדקדוק ופירושו. ולפי שבקטנותי לא למדתי אותו כי לא הורגלו ללומדו באשכנז לא יכולתי ללמדו בכאן. גם על הפרשה תקראו בכל שבוע פירוש רש"י ופירושים אחרים. גם תרגילו עצמכם בדרשים ומדרשים. ובוה יגדל שכרם כאשר תדרשו ברבים ותשיבון מעון. ורו"ל אמרו האי מאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מלי דאבות וכו'. ואני כשעשיתי הווידוי שלי והנהגתי עצמי לקרוא ממנו

⁽⁶⁾ נשתרבה מהשורה שלאחריו ע"י ט"ס.

⁽⁷⁾ ע"י הניגה ט' ב' ונראה שיש להוסיף פה מלת ואחר.

⁽⁸⁾ עירובין ס"ה ע"א ואין הם' ד"ס לפני.

⁽⁹⁾ נדרים פ"א ע"א וע' על השנויים שם.

פרק בכל יום כן תעשו גם אתם על שלחנכם קודם ברכת מוון תקראו ממנה פרק אחד בכל יום עד שתדעו המסכת על פה¹⁰). ודבר זה ירגילכם וימשכם להיות חסידים, וגם תאמרו בכל יום דברי תורה על השולחן וכאלו תאכלו משולחנו של מקום. וגם תרגילו עצמיכם ללמוד בספר חובות הלבבות ובספר הישר ובאגרת תשובה לר' יונה ז"ל וכיוצא בהם. ושימו לבבכם לאשר תקראו בהם שתהיה הקריאה על כנת לעשות. ותהיה בכונת הלב. והשמיעו לאזניכם מה שאתם מוציאים מפיהם. ותקחו ק"ו בעצמיכם אם היה לכם לדבר לפני מלך בשר ודם אך הייתם מפנים לבבכם מכל המחשבות וכל כוונתכם לרעת¹¹) ולא תחשבו זולתי בדבר ההוא ועל אחת כמה וכמה לפני מלך מלכי המלכים י"ת וי"ת שבו ותתפללו עם הציבור במקום שהם מתפללים במקום שהציבור שם. והזהרו שתהיו מן הראשונים. ולא תעשו כמו שאתם עושים שאחר ההלכה אתם יוצאים מיד ואינכם מתפללים במקום שהציבור שם. והזהרו שלא תדברו מבורך שאמר עד שתסיימו התפילה ב^{167b}. ולא בחזרת שיצ' התפילה. ואם אין עשרה ששומעים תפילה היא תורה שלא כדון. והזהרו שתהיו לעולם מהם. והרגילו עצמיכם להתפלל להוציא הרבים. ותהיה התפילה בנחת ובוה תתעורר הכונה ותהיה מקובלת. והזהרו מאד שלא תהיו מר' תות שאין רואת פני שכניה; הם: כת שקרים. ולא ימצא בכם דבר שקר וכזב. אבל האמת והאמונה יהיו אזור חלציכם; איש היה במשפחתנו ור' אליקים שמו. והיה בבית השר שלו. וכל אשר היה לו היה בידו. והיה משתבח בו לעמו שלא יוציא שקר מפיו לעולם. לא לתועלת. ולא ללא תועלת. ואמרו שהיה איש אחד רשע שלא הניח עבירה שלא עבר וחילה חכם אחד שיורהו דרך תשובה בדרך קל. אמר לו שמור עצמך מלשקר. יצא שמח וטוב לב. כמדומה לו שהתיר לו ללכת בשירות לבו ככתחילה. מלך בלבו לגנוב כמו שהורגל. אמר בלבו מי שישאלני אנה אתה הולך. אם אומר לגנוב האמת אפשו. ואם אשקר אעבור על צווי החכם. ועל זה הדרך כל העבירות. ושב בתשובה שלימה: וכת לצים. ואתם אל תתלוצצו פן יהיו מוסריכם. ופן תאכלו אש רוחכם. ומכל התול ושחוק שמרו נפשיכם. ואסור למלאות לאדם שחוק פיו בעוה"ז. גם שחוק למעות אל תשחקו. כי גם הוא ענין של גזלים: כת חנפים. והזהרו שלא תחניפו לשום אדם. ולא תשא פניו בדין: כת מספרי לשון הרע. והזהרו ממנו מאד כי הוא מביא לכמה עבירות. רוב בני אדם נכשלים בו. ואמרו ר"ל בכ"מ בתרא רוב בגול ומיעוט בעריות והכל בלשון הרע. והעמידו אותו באבק לשון הרע¹²). ואמרו ב^{168a} ר"ל אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך כך בא לידי גנותו¹³) וכל כיוצא בזה לא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ולעולם יחשוב אדם עצמו קודם שידבר אם יהיה בו תועלת ידבר. ואם לא לא ידבר. כ"ש אם יהיה בו הפסד. והווי זהירין מן הגאווה כי תועבת י"י כל גבה לב. והוא מלבושו של הקב"ה. ודישתמש בתגא חלף. ואמר חכם אחד איך יתגאה אדם והוא עבר דרך השתן ב' פעמים. ותתדבקו בעונה שהיא המדה הטובה שבמדות. ובה נשתבח משה רבינו ע"ה שנא' והאיש משה עניו מאד. ור"ל אמרו מאד מאד הוי שפל רוח. ואמרו ר"ל מה שעשתה חכמה עטרה לראשו עשתה ענוה עקב לראשו¹⁴) והווי זהירין לכבד כל אדם ובוה תהיו מכובדים שנ' כי מכבדי אכבד (ש"א ב' ל'). ושאלו לחכם ראינוך תמיד מכבד לכל אדם. והשיב לא ראיתי מה שלא הכרתי לו מעלה עלי. ובשביל זה כבדתיו. אם היה זקן אמרתי זה עשה יותר

¹⁰) לא ידעתי ענין הוידוי והמסכת ואולי איזה קיטעא כאן.

¹¹) צ"ל לדעת.

¹²) ב"ב קס"ה ע"א.

¹³) ע' ערכין ט"ז ע"א.

¹⁴) ע' ירושלמי שבת ל' ע"ג ובשה"ש רבה ובתנחומא ש' בראשית וצ"ל כאן לרגלה.

טובות ממני. אם היה עשיר אמרתי זה עשה יותר צדקות ממני. אם היה בחור אמרתי חטאתי יותר ממנו. אם היה עני אמרתי זה סבל יסורים. אם ה' חכם ממני כבדתי בשביל חכמתו. אם לא היה חכם ממני אמרתי עונשו מועט משלי. שמעוה ודעו לכם: והו' זהירין לאהוב ולכבד המוכיח אתכם. והבי גרסינן בערכין פרק יש 168^b בערכין אמר ר' יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה על ידי עקיבה ע"י שהייתי קובל עליו לפני רבן גמליאל וכו"ש שהוסיף אהבה לקיים מה שנאמר הוכח לחכם ויאהב¹⁵) ואמר החכם אהוב את המוכיחך ושנא המשבחך כי המוכיחך יועילך והמשבחך יזיקך. ותחשבו כי האדם גר בארץ ימים ספורים. לא ידע מנינם. ומתי יהיה מוֹמֵן לפי מלך מלכי המלכים ליתן דין וחשבון מכל אשר עשה. וכל אשר ימצא בכחו יעשה. ולא תהיה בעיניו שום מצוה קטנה כי אין קץ למתן שכרה. ולעולם הבא כשהשם ית' משלם שכר לצדיקים. שואל הצדיק למה נותנין לי שכרי כל כך. ואומרים לו על שעשית מצוה פלונית ביום פלוני. והוא נאנח ואומר על דבר קטון כזה נותנין לי כל כך שכר. אוי לימים שאבדתי שלא עסקתי במצות. וע"כ החכם יזהר שלא יאבד שעה משעותיו רק ישתדל במצוות ויחשוב תמיד ביראת ה' ובעבודתו.

חסדי ה' אוכיר כעל כל אשר גמלני. האלהים הרועה אותי מעורי. עד יומי. ואשר בדרך אמת הנחני. ומבית אבי לקחני. ולפניהם למחיה שלחני. בארץ נכריה להדריכני. ולחן לחסד ולרחמים בעיני אנשי הארץ נתנני. וכסא כבוד הנחילני. למען כבוד שמו לא למעני. כי מה חיי ומה אני. הלא הקטון שבהם אצבעו קטנה עבה ממתני. כ"ש גדול שבהם. ואני נגדם כחב בעיני. ועלה על לבי מלאני. להוכיר מעשה נסים 169^a שעושה ה' תמיד עם הבל וריק כמוני. ועל לחם חקי שהטריפני. בלתי רודפי אחר הכמון. והוא לא כן עמדי. יצאתי מאשכנז בן י"ג שנה ואני כבן ט"ו שנה באתי לסולוטלה ברי"ח אייר שנת מ"ה. דבר פשוט כי כשיצאתי בן ט"ו שנה לא היה לי כלום. וכשנשאתי שתי בנות הר' יחיאל והר' שלמה וצ"ל (לא ירשתי רק דבר מועט). לא נתנו לי עמאם כשיעור ההוצאה של הבגדים והחופות. ומאז"ל לא ירשתי רק דבר מועט בחלקי מן הספרים. כי כל מה שהיה לו בעת פטירתו עם כלי ביתו לא היה בו כדי להשלים צואתו. ולא לקחתי מימי כתנות מיחיר. רק אלה וארבע מאות זהובים שנתנו לי שלשה אנשים שבקשתי מהם להלוות לי מעות ולא רצו בהלוואה ונת לי¹⁶) הסך הנזכר. ומפני גדולתם ומעלתם לא יכולתי להשיב פניהם מלקבלם. ונתתים לנשואי אחותי. והפסדתי ביד המשתדלים עבורי. והכמון לא היה שלי. כי ז' אלף זהובים כהם ביד אחי ה"ר אליקים נר"ו. וח' אלפים ות"ק זהובים ביד ר' כרדכי צרפתי¹⁷) אלפים זהובים וביר ר' נסים שלשת אלפים זהובים. והאחים ביד בני אדם הרבה. ונלאתי לכותבם. ולא עברתי זמני עד ככה רק ברחמי שמים. אשר נתן בלב בני אדם להלוות לי מעות ולהשתדל בהם ולהתפרנס מן הריוה. כי מעת פטירת א"א ז"ל שיש לו כ"ז שנה ושלושה חדשים לא לקחתי מהקהל יצ"ו בתנאי מהם רק אלף ומאתים ותשעים זהובים. וזה מה שלקחתי בשתי שנים וד' חדשים ונסתלקתי מליקח מהם 169^b תנאי עד שנשלמו העשרה שנים הנזכרים¹⁸) ומאז לקחתי מהם אלף ות"ק זהובים בשנה. עד אנושתי הא¹⁹) שהם

¹⁵ ערכין ט"ז ע"ב וכהנ"א שם.

¹⁶ צ"ל ונתנו לי.

¹⁷ ניכר מתוכו שאיזה חיסור דברים יש כאן והנה לקמן איתא שהפסיד ביד ר' מרדכי יותר ו' אלפים זהובים וע"כ נ"ל שיש להגיה כאן „ולא השיב לי (או איוה לשון אחר כיוצא בזה) רק ב' אלפים זהובים וששה אלפים ות"ק נאבדו לו.

¹⁸ אנה נזכרו? ואיזה קיטעא יש כאן וע' הערה 22.

¹⁹ ה' אלפים והשאר חסר ככ"י.

ט' שנים וי' חרשים שלקחתי מהם י"ד [אלף] ותש"נ זהובים. ומאז החזירו לי התנאי ג' אלפים זהובים בשנה. והתנו שישאר מהם אחרי לאשתי ולבני או למי שיהיה אז מהם בטוליטולה אף אלף זהובים בשנה עד י' שנה רצופים. ולכל מי מבני בחיי שיהיה לו מן התנאי שלו מ"ט⁽²⁰⁾ זהובים בשנה עד י' שנה. וכל זמן שתהיה תורתו אומנותו (ולקחת) מהם וידורו בטוליטולה. ומי שישאר מבני אחרי תוך י' שנים הנזכרים שיהיה לו מן האלף זהובים הנזכרים ש' זהובים כל זמן שתהיה תורתו אומנותו ולקחתי מהם מאנושתו הנזכר עד סוף נוביימרי זה בשנת ק"ט לפרט ו' שנים וד' חרשים כ"ב אלף זהובים. סך כל מה שלקחתי מהקהל יצ"ו עד סוף נוביימרי ל"ו אלף זהובים ומ' ואחד⁽²¹⁾ זהובים. מאלו לקח בני שלמה בשתי שנים ושני חרשים ח' מאות זהובים על הדרך המפורש למעלה נמצא שלקחתי ל"ו אלף זהובים ומאתים ומאתים ואחד זהובים⁽²²⁾. והתנאי שנתנו לי הקהל יצ"ו. לא נתנו לי בשביל שבקשתי מהם שיתנו לי. כי ידעתי כי אני ראוי לכך. אך מרוב חסדם ואהבתם עם אימ' הר' ז"ל. ובשנה העשירי שמעו הקהל שהיה רצוני לבקש מנוח במקום אחר וקבעו לי אלף ות"ק זהובים בשנה. ואם היה רצוני ליקח מהם יותר שיהיו⁽²³⁾ נותנים כמו שמפורש בכתבם אשר בירי משנת ק"א. כאשר ברח לי ר' מרדכי הפסדתי בידו יותר מו' אלפים ונשמע לגדולי הקהל יצ"ו שהיה 170^a רצוני ללכת למדינת אישכילא. בקשו לישאר והחזירו לי התנאי ג' אלפים זהובים בשנה. וידעתי כי אני בזכות רק בזכות הרחמן האל הנאמן ובזכות אבותי גורדי פרץ. קדושים אשר בארץ. ובוחן לבות יודע כי כל חפצי ורצוני בבנים בעולם הזה אינו רק להיות לי רוע שימלא מקום אבותי בתורה ובמעשים טובים ובמצות. וזאת בקשתי מאת יושב הכרובים. אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש ועלי ועל בני ועל כל דורותינו אחרינו שבתנו בבית ה' כל ימי חיינו לחיות בנועם ה' ולבקר בהיכל תורתו מכפר ועד ערב ומערב עד בקר לפני ה' לרצון ולהרחיקנו ממתי שוא ולצון ולהחזיק במעשה אבותינו. אשר קבלה בידנו אשר מכמה דורות אשר לפנינו היו בעלי תורה ואנשי מעשה ויראי אלהים. ומהם יצאה תורה לישראל. וזאת תפילתי כל הימים על קברי הצדיקים והתמימים. רבון עולמים מלך יושב על כסא רחמים גלוי וידוע לפניך שכל חפצי בבנים לא בשביל אהבתי בהם ולא בשביל להתכבד בהם רק לקיים מצוה שצויתנו בפריה ורביה יהי רצון מלפניך שתתקנינו בעצה טובה מלפניך בכל ענינינו ותהיה יראתך על פנינו לבלתי נחטא ונחיה לפניך ביראתך ויהיה לי זרע של קיימא זרע אנשים זרע שימלא מקום אבותי ויעמיר לנו השם 170^b ברחמי זכות הצדיק הקבור בקבר הזה ותשמע תפילתי במקום הזה, גם הוא יתפלל בעדינו תמיד כל היום ויברכנו. ואחת מן העצות הטובות שחשבתי בדבר הזה הוא שאשיא את בני במשפחת בית אבי. ויש לי בזה

⁽²⁰⁾ נראה שצ"ל מאה.

⁽²¹⁾ נראה שצ"ל מאתים וארבעים ואולי בכאן האותיות וסא' ואר' והמעתיק טעה

ועשה מזה ומא' וע' בהערה הסמוכה.

⁽²²⁾ נראה שצ"ל ומאתים וארבעים זהובים וכדלעיל. והגהותיו היו לפי זה הדרך. כשנצטרף השתים עשרה מאות ותשעים זהובים שלקח בפעם הראשונה מהקהל עם הארבעה עשר אלף ושבע מאות וחמשים בעד עשר שנים ועשרה חרשים (לפי חשבון של ט"ו מאות לשנה) ושנים ועשרים אלף בעד שבע שנים וארבעה חרשים (לפי חשבון של ג' אלפים לשנה) יעלה ס"ה שלשים ושמונה אלף וארבעה זהובים וכשנחסר מזה השמונה מאות שנתן לר' שלמה בנו יעלה להחשבון של שבעה ושלשים אלף ושתי מאות וארבעים זהובים. והסופר גם כאן טעה על הדרך המפורש למעלה והאלף נשתרבה מהטעות הראשון.

⁽²³⁾ צ"ל שהיו.

הרבה טעמים. האחד שהוא דבר נאה ומתקבל ענבי הגפן בענבי הגפן. וגם היא מצוה רבה כמו שאמרו רז"ל האוהב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלווה את העני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר או תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני²⁴). ועוד אנשי משפחתי הורגלו עם לומדי תורה ונכנסה אהבתי בלבן ויעזורני בעליהן לקיים תלמודיהם בידיהם. ועוד שלא הורגלו בהוצאות יתירות. ולא יבקשו מבעליהן מותרות ובקשות המותרות הן המטרידות האדם מן הלימוד. ועוד שעל דרך הרוב הבנים ידמו למשפחת האם. ועוד אם בשינוי הימים יראה לאיש לבקש מחיתו בעיר אחרת אין מי שיעכב ביד האשה ללכת אחרי אישה: והעצה השנית היא שאכתוב קצת מתולדות אבותי הקדושים אשר בארץ לתועלת הבאים אחריו לפי שטלמנו השם טלמלה גבר לטולטולה. העיר הגדולה המהוללה. ומעט זמן אח"כ נתגרשו היהודים מצרפת. אולי יעלה בלב אדם שנתגרשנו מארצנו או משום שמץ דבר יצאנו משם וע"כ יאות לי להוציא דבר זה מלב בני אדם. וגם כאשר יראו זרענו יושר פעולת אבותינו יבושו מאד מנפשותם. אם לא ילכו באורחתם. וישתדלו בכל 171^a עניניהם להחזיק מעשה אבותיהם בידיהם. ואם יעשו כן ימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ונוח להם שנהפכה שלייתם על פניהם. כעוללים לא ראו אור בעיניהם. ולפי שיצאתי קטן מאשכנז לא השגתי לשמוע יושר מעשיהם וצדקתיהם רק מעט מזער אשר שמעתי מא"א ז"ל ומאחותי ומקנתי ז"ל אשר ספרו לי אחד מאביהם ז"ל. ואם שמעתי קצת ממעשה אבותינו הראשונים כתבתיו פה: זקני הר' יחיאל נולד בשנת ת'ת'ק'ע' וכשהיה כבן י"ג שנה היה לו חבר נאמן הר' שלמה הכהן ז"ל וכתרו ברית יחד שכל אחד יהיה לו חלק בכל מעשה חבירו הן (הן) במצות הן בעניינים אחרים. ועמדו בברית כל ימיהם והיו חסידים ואנשי מעשה יחידים בדרום. והיו בליל יום הכפורים בשנת כ"ד לפרט בתחילת הלילה ככה הגר של זקני ז"ל שהיה לו בבית הכנסת. כי כן נהגו באשכנז שכל זכר מרליקן בשבילו נר של שעוה בבית הכנסת בעיוה"כ שיש בו שיעור שידליק יום ולילה. ובחול המועד נפטר זקני ז"ל וכבוד גדול עשו לו במותו ובאו מן המקומות הסמוכות לקבורתו. ומנהג באשכנז שסמוך לבית הקברות מניחין הארון על אבן אחת מיוחדת לכך ופותחין אותו לראות אם לא נתנדו אבריו מחמת טלטול הארון. וכאשר עשו לו כן קרב אליו ה"ר שלמה הכהן ז"ל עד ד' אמות ואמר בקול רם (?) לפני הקהל. אני מוכיר (לפניכם) בפניכם שיוכור הברית שכרת עמדי. אז התחיל ב¹⁷¹ לשחוק בארון עד שראו אותו רוב הקהל. וכן אמר א"א ז"ל וזקנתי מ"ב אני מעיר שאמרו שראו אותו משחק ויהי היום הר' שלמה הכהן ז"ל היה לומד בבית מדרשו ביום וירא והנה זקני ז"ל יושב אצלו. ויתמה מאד וישאל לו על עניינו. ויאמר לו שהיה עומד בטוב מאד. ושהיה לו כסא מוכן אצלו. ואמר לו ה"ר שלמה תמה אני איך יש לך רשות להראות לבני אדם. והשיב לו שנותנין לו רשות לילך לביתו כבתחילה. שלא היה רוצה שיאמרו כמה מתנאה חסיד זה יותר משאר הצדיקים. ויהי בששה חרשים אחרי פטירתו בליל שבת בחצי הלילה נראה לאשתו ואמר לה מהרי וקומי וקחי בנך ובנותיך ומוציאם (צ"ל והוציאם) מן המקום הזה. כי מחר יהרגו היהודים אשר במקום ההוא וכן נגזר על כל הסביבות והתפללנו ונתקבלה תפילתנו חוץ המקום הזה ותקם ותעשה כן וחזרה להציל את אשר לא נהרגה עם הקהל אחר שהוציאה משם לא"א ז"ל ולאחיו הר' חיים חבירו של ר' מאיר מרוטבורג רב של א"א ז"ל וגם לבני אחיו הר"ר חיים למד. והיה להם עוד אח וה"ר אליעזר שמו ונפטר בן כ"ז שנה. ואמרו עליו שהיה גדול בתורה כאחיו הר' חיים ז"ל. והיה להם ששה אחיות כולן חסידות והיו בעיני העולם חשובים כפי ענינם. ותעשה מהם יצאו מן המקום בליל שבת הנזכר ע"י מעשה הנזכר. וכלם הרבו בכנים ובנות

(24) יבמות ס"ב ב' ע"ש.

לרוב. ושמעתי שאחד מבני דורי הר' חיים ז"ל נשא באשכנז והיו בחופתו כת"ק אנשים ונשים שהיו כולם קרובים. והרחוקים שבהם היו 172^a רביעי ברביעי: וסבת ליציאת א"א ז"ל היתה מפני תפישת הר' מאיר מרוטנבורק שתפשו 'הא' המושל והקהילות של אשכנז פדאוהו בממון רב. והמושל לא רצה ליקח ערב רק לא"א ז"ל והוצרך ליכנס ערב בממון רב וקודם שנחלק הממון על הקהלות נפטר הר' מאיר בתפישה. והמושל העליל אי"א ז"ל באומרו כי כאחר שנפטר בתפישה קודם שפטרנו מן המאסר שבאחריותו נפטר. והקהילות והוא שיהיו פורעין הממון. ונשטמ מלפניו והלך לעיר אחרת. ומפני יראתו מן המלכות יצא מאשכנז. ובא לעיר הגדולה טולישלה. ובשנה הראשונה שבא שלחו לו כתב מהקונסיגו של העיר שהיה דר בה שיחזור אל ביתו. ושהם ישלחו חמישים שרים לקראתו עד תחילת אשכנז. ושהיו נותנין לו כתב בטחון מן המלך. לפי שהיו מכירין חכמתו ומעלתו וכל ענייניהם היו עושין בעצתו. ומפני הגזרות המצויות שם לא רצה לחזור. וזאת היתה סיבת ביאת א"א ז"ל לזאת הארץ. ומאת ה' היתה זאת להעמיד תלמידים רבים בארצות ספרד. צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. כי לא היו בארצות אלה פירושים מריוקים. וגם עשה לתלמוד פירושים ופסקים. ובכל מקום אשר פירושותיו והשובותיו ופסקיו יגיעו. חוקי האל ותורותיו יודיעו. ובניו הלכו בדרכיו. לא שנו טעמי. מאשר שמנה לחמו. לצורו נצרו בכל משמר עקב. אשר מצותיו שמר. לאשר אמר ברוך מבנים אשר. כולם מליצי יושר. החזיקו בדת האל אלהים עולם מקטנם ועד גדולם. והגיעו על 172^b בני דורם בפעולם. ואני קשונתי מאד מכולם. ובזכותו העמיד על כנו חוט מגועו. ונצר משרשיו ואוננו. להעמיד ישיבתו על תלה. ובהוצאה גדולה יותר מבתחילה גם עניין הקהל יצ"ו ותיקונו ובדיניהם ומשפטיהם עברו זמן עמי ואני עמהם גם אנשי ממלכות הסכימו לסמוך עלי בדניהם לא מחכמתי ושכלי כי בער אנכי מאיש ולא בית אדם לי אבל נתנני השם לרחמים לפניהם. להיות דברי מקובלים להם. ומדמים ברעיוניהם שאני נושא בדין פניהם. ואני תפילתי לאלהי עולם לשלם לקהל הקדוש הזה שכר טוב בעמלם ועל כל הטובה אשר עשו עמי כלליהם ופרטיהם לתת כל שאילותי אשר שאלתי מהם מנדיבות לבם ולא לשום סבה. וכן יהיה תמיד עד שאפסוד מהם באהבה רבה וזרעי יהיה נכון לפניהם וצאיצאי לעיניהם. ויהי רצון מלפניהם להבין להם דרך להתיישב עמהם כאשר עשו עם אבותיהם טובה אחרי טובה ועל שהעבר ועל הבא לצור נורא עלילה. יהודה יהודה בתחילה. וזכות הרחמן וזכות אבותינו יעמוד לנו שלא יכרת ממנו בטולישולה עד שיכוננה אל אדיר ונורא ובא לציון גואל. איש יושב על כסא א"א ה"ר ז"ל כל הימים עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ויעמד כהן לאורים ולתומים.

תם ונשלם של"ע.

אדוני אבי ז"ל תיקן בעירו באשכנז שכל אחד מהקהל יהיה נותן מעשר מכל הבא בידו וכן תיקן במדינת טולישולה שהוא ובניו 173^a יעשו כן. ואחר פטירתו ז"ל הסכמנו אני וכל אחי לקיימא ולהוסיף בה דברים. ובאלול שנת ק"ו תקנתי וחתמו בה בני הגדולים. וכתבתי בה נוסח התקנות בכאן בע"ה יחתמו בה. וגם אולי יראה אדם אחר וידבנו לבו לקבלה עליו וזו נוסחה: אנו הבאים על החתום עמדרנו על תקנה אחת מכתובת יד זקינו הר' אשר ז"ל וזה נוסחה: שמע בני מוסר אביך ועל תמוש תורת אמן. יען כי בארץ אשר יצאנו משם נהגו אבותינו ואבות אבותינו להפריש חלק אחד מעשרה חלקים לגבוה לצדקה לצורך מצוה מכל מה שירויחו במשא ומתן כמו שאמרו רז"ל על המקרא ודרשו תעשר את כל תבואת זרעך מכאן למפרישי ימים שמפרישין חלק אחד מעשרה לעמלן בתורה²⁵).

(25) ע' פסיקתא דר"כ פ' י"א ובהערה י"ד ע"ה שם.

לכן יצאנו בערב (26) אבותינו וקבלנו על עצמינו להפריש חלק אחד מעשרה מכל מה שנוריה במשא ובמתן ברבית ובסחורה ושלשה רביעים מאותו חלק עשירי נתן לתוך קופה ותהיה הקופה ביד שני גבאים. ועל פי אותם הגבאים ינתן כל מה שיותן לכל מי שצריך ממנו. ודבר זה קבלנו על עצמינו ועל זרעינו לשמור ולעשות ולקיים. והגבאים שביררנו הם שני אחים שהם ר' יעקב ור' יהודה יצאו ומה שקבלנו עלינו בט' ימים לחדש מרחשון שנת ע"ה לפרט היצירה. אשר בן הר' יחיאל ז"ל. שלמה בן הר' אשר נר"ו. יעקב בן הרא"ש יצאו יהודה בן הר' אשר ז"ל (27) 1736 איש חיל²⁸). אליקים בן הר' אשר נר"ו. וסמוך לחתימת כתב שוה נוסחו: והסכמנו אנחנו חתומי מטה שיהיה בכלל תיקון זה הכתוב למעלה כל מה שבא ויבא ליד כל אחד ממנו בין במעות בין בירושה בין במתנה בין בנישואין בין באיזה צד שיהיה ויהיה חייב כל אחד ממנו להפריש תחילה ממה שיש לו להפריש תוך שמנה ימים אחר שיתחייב להפרישו ולהשתדל ליד הגבאים ע"כ נוסח הכתב השני. והחתומים עליו שלמה בן הרא"ש ז"ל. יעקב בן הרא"ש ז"ל. יהודה בן הרא"ש ז"ל. שמעון בן הרא"ש ז"ל. אנחנו הבאים על החתום מקבלים עלינו כל התקנות תקנות המעשר הכתובות למעלה כאשר הסכים א"א ז"ל ושיפרע כל אחד ממנו הנוכרים כמו שנזכר למעלה. ועל אמתת דבר זה חתמנו שמונתנו פה בר"ח אלול שנת חמשת אלפים וק"ו ליצירה. ע"כ נוסח הכתב השלישית. והחתומים שלמה בן הר' יהודה נר"ו. יחיאל בן הר' יהודה נר"ו. ולפי שאני יודע ומכיר מעוט שכלי וקוצר ידיעתי ואני יודע ראוי ליקח תנאי אפי' מקהל קטן כ"ש מקהל גדול וקדוש קהל מוליטולה יצאו ועל כן קשה לי מאד להיות צריך לקחת תנאי ואם הייתי יכול לעבור וולתו לא הייתי לוקח אותו. אבל מה אעשה וההוצאה היא גדולה. ובמקום שתחת ידי איני יכול עם למודי רק ע"י אחרים. והקרן בסכנה. והריוח מעט. והמשתדלים לוקחים חלק בראש. ובמורה גדול נותנין לי מה שנותנין. עד שאני בעוני כמצפה לשלחן אחרים. אבל אם יסכים האל ית' על ידי ואפרע החובות שעלי. אפשר שאעבור זמני בלא תנאי הקהל כולו או מקצתו ואתן העודף ללומדי התורה או בשאר דברי מצוה. ובזה לפי מיעוט דעתי אצא ידי חובה. כי זה בעיני יותר טוב משאחזירו לקהל יצאו. כי יותר אדקדק אני לתת למקומות הגונים ממה שיעשו הם. והשכר הוא להם כי אני ושלי שלהם. ומאחר שהקצו אותי למצוה בעיניהם אינו טוב שיחזור חול לידיהם. ואחרי אשר כל כוונתי בפריה ורביה כדי שיהיו לי בנים עוסקים בתורה ושבים לאל ית' עוד בני אינם עוסקים בדבר אחר. וכן יהיה תמיד בע"ה. וז"ל אמרו שאין אדם חייב לזון בנוי הקטנים רק עד שש שנים²⁹). אני אומר מה שיהיה לי ליתן מן התנאי שלי לאנשים נכריים שלומדים שאני יודע עניינם שיותר טוב הוא ליתן אותו לבני ולהוציאם עליהם. ובזה יגדל שכר הנותנים. וחשבתי שצריך לכל אחד מהם למזון ולכסות א' זהוב לכל יום. ואם יחסר מהם בעודם קטנים בגדולתם צריך יותר ויותר וכן הסכמתי לחשוב להם. ועד סוף נוביימרי זה קבלתי שבעה אלף זהובים ורמ"א זהובים³⁰) כמו שמפורש למעלה. ונתתי מהם בדבר מצוה ג' אלף ות שב"א³¹

(26) צ"ל בעקבות.

(27) ב"ס טעות וצ"ל נר"ו או יצ"ו.

(28) לעיל איתא בן איש חי ואולי צריך להגיה שם. ובכלל לא נתבררה לי הכונה של תואר זה.

(29) כתובות מ"ט ע"ב ע"ש.

(30) בכ"י בכ"י כזה "ל' שבעה אלף" ("ל"ז אלף") ובמקום רמא צריך ג"כ להגיה

ר"מ ולמחוק ה'.

(31) אולי צ"ל ותשכ"ד.

זהובים שהוא המעשר כפי חוב התקנה הכתובה למעלה. והוצאתי על בני בזמן שכל אחד ואחד כפי הסך שנזכר למעלה שעולה ו"ח אלף וצ' זהובים הסך עם המעשר שנתתי כ"ח אלף זהובים¹⁷⁴ ותתייד. במקום אלו המעות הסכמתי שיהיו הקדש הספרים שלי על פי השימא ששמו אותם ג' אנשים כמו שמפורש בפנקס שלי והם מזומנים ללמוד בהם. ושכר גדול יש לנותנים המעות כמו שאמרו רז"ל הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד זה העושה ספרים ומשאילם לאחרים. ואם לא ישוו זה הסכום אני מניח מנכסי לתשלום הסכום הנזכר בעז"ה ית'. ואני בוטח בשם ית' החוקר כליותי ומבין כל מחשבותי שיומין לי ענין שאובל להחזיר גם על מה שהוצאתי על בני על הדרך הנזכר. ולפי שכונתי היא שיתעסקו בני תמיד בתורה ולא בדבר אחר. הסכמתי בלבי שלא אניה מנכסי לבני בתורת ירושה רק מאה זהובים והשאר יהיה הקדש מוקצה ומזומן לכל מי שיעסק מהם בתורה. ולא יחלקו אותו ביניהם בשוה רק כל אחד ואחד מהם יקח כפי טפולו ולפי צורכו על פי אמם ואחריה ע"פ גזבר או גזברים שאמנה ועל הסדר שאכתוב בגזברות. ומי שילמוד מזרעי יהיה קודם. ואחריהם מי שילמוד מזרע אא"ל. ואחריהם כל מי שילמוד ויהיה תורתו אומנותו.

צואת מורינו הר' יהודה וצ"ל מהמת מיתה. זהו מה שאני מסכים לעשות מענייני. שימכרו מספרי עד ג' אלפים זהובים. ויהיו הקדש לתלמוד ויתחברו עם הקדש אמרה ותטילו להיותם כדנים לכל דבריהם להניח אלפים זהובים שלמים שתהיה בהם. ותעלה הרווח בכל שנה עם הקרן. ולא תוציא כלום לא מן הרווח ולא מן 175^a הקרן. אבל יהיה הכל שמור לצורך נשואי דוגה בתי. ואז ישאנה לפי כבודה. והמותר יתחבר עם שאר מה שאני מנכסי להיות בדינו ואם יתכן להשיאה במשפחת בית אבי לא ישאנה חוץ למשפחה. ואני מניח לכל אחד מבני ק' זהובים²²). והשאר אני ואשתי מקדישים אותם מהיום ולאחר מיתת. האחרון ממנו על התנאים שאפרש שיתנו מהם לכל אחד ואחד מבני כל זמן שתהיה תורתו אומנותו לפי טפולו כל זמן שיהיה שם רווח יתנו מן הרווח ואם לא יספיק הרווח יתנו מן הקרן די מחסורו אשר יחסר לו ולטפולו. ואם יהיה לשום אחד משלו כדי העברה ישלימו לו או מן ההקדש על שיהיה לו משלו ואם ח"ו לא יהיה בהם מי שתורתו אומנותו. אם יהיה תם וישר וירא אלהים וילך בדרך טובה וישתדל בצורכי אחיו כדי שיוכלו לעסוק בתורה ואם יתעסק בכל שאר המצות בכל יכולתו יהיה לו בהקדש כאחד מאחיו העוסקים בתורה. כיון שמתעסק בצורכיהם כי עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר כזבולון אחי יששכר וכשמעון אחי עזריה. והח' מן הרווח בכל שנה יותן למי שיעטרך לו ממשפחת א"א וז"ל. ואם יהיה לי חתן שיהיה תורתו אומנותו או חתני יהיה קודם לי קח מן ההקדש הנזכר מכל אדם על הדרך הנזכר ואחריהם כל מי שתורתו אומנותו. ואני ממנה ה' גזברים על ההקדש הנזכר 175^b והם שלמה ויהואל בני ור' אליעזר אחי. ור' אשר בן אחי ר' שלמה וז"ל. ור' שלמה ישראל שכל מה שיעשו הם או רובם שיהיה עשוי. והוא אחד מבני ור' אליעזר שהוא הקרוב יותר. וכן בכל זמ' וזמן וכל אחד מהגזברים שישתלק מן הגזברות או ילך אחד מן העיר או יפטר שימנה אחר במקומו קודם ובעצת הנשואים או רובם. ואם לא יעשה בן הנשואים ימנו. ואם לא יסכימו יקחו מכריע הגדול והמפורסם במדות בעיר בזמן ההוא. והנה אני ואשתי מחייבים עצמינו בקנין שלם באלף כפולות לגזברים או למי שיהיה במקומם בכל הנכסים אשר יאמרו שהיו לי עתה נאמנות כשני עדים כשרים מניחין רשות לעצמינו בעיקר

²² לא נתברר לי חשבון זה גם החשבון של ההוצאות על בניו. ונראה שאחר מלת הסך חסר המספר. ולא הפצתי להכניס עצמי בהשערות שאינם אצלי לכה"פ בנדר ההחלטה. ודמעמדיני על האמת ברוך יהיה.

ההקדש הזה שנוכל למכור ולמשכן ולשעבד שנינו בכל מה שנרצה מנכסינו שקנינו ושנקנה בשטר מקוים כהונן גם אנחנו מסכימים בעיקר ההקדש בשטר חתום מעדים שיהיה עשו וקיים ונמלטנו קנין על הכתוב למעלה בכל חווקים שיוכל בדין לעשות לקיים כל הכתוב למעלה בין לענין קיום ההקדש או בטולו כלו או מקצתו ולא יפסד שום דבר ממנו בשביל טעות סופר או הסרון שום דבר שימצא בשטר ההקדש שיעשה בדבר. ועל כל מה שכתוב למעלה נמל בפנינו אנו חתומים מטה ר' יהודה נר"ו קנין שלם במנא דכשר למקניא ביה בשלה³³ סיון שנת חמשת אלפים 176^a וכאה ותשע לברית עולם והחתומים עליה משה ב"ר בנימין נ"ע רומי יצחק ב"ר אברהם נ"ע מימון³⁴).

תם ונשלם של"ע.

תוכחת הרב רבינו יעקב בן הרא"ש ז"ל לבניו.

שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אבך. וזו יתירה לרבות אחיך הגדול. איזהו כבוד אב להיות (להיות) מזומן לכל מצותו. ובלבד שלא יבטל עצמו מדבר. תורה. ואיזהו מורא אינו יושב במקומו ואינו (משיב לו) סותר את דבריו ולא יקוץ בתוכחתו ומכלימו בפני אדם ואינו משיב לו הוזהר במאכלך שלא תבוא לידי ספק חלב. ולא לידי ספק נבילה וטרפה. שלא תאכל בשר מירי כל אדם אלא מירי מומחה לרבים. ולא תאכל ירך אלא א"כ נמל גיר הנשה לפניך ע"י בקי נאמן ומשתטול החוטין בעור שהן חמים ולא תאכל דקן כלל. ולא תאכל עוף מלא עד שתטול כל החוטין. ולא (קן) כובע שלוי מלא לפי שיש בתוכו מלא חוטין מלאים דם. ולא תאכל פולים וערשנים בתוך י"ב חודש בלא בדיקה. ולא תאכל תבשיל שנהבשל ע"י השפחות. ולא תניח היין והתבשיל בלא חותם ולא מפתח. ולא תכעוס על שום אדם. והוי קורא לכל אדם בספר פנים יפות. ולא תשב במושב לצים. ולא תהיה מיושבי קרנות. ולא מהולכי מרבות ובשוקים אם לא לצורך עצמן ולעשות רצונך. ולא תוציא דבר מפך אלא לצורך. הוי קובע עתים לתורה (והוי) ועשה תורתך קבע וכל מלאכתך עראי וכשאתה יושב ועוסק בתורה שב³⁵ 176 ביראה וברתת בתלמיד העומד לפני רבו. ולא תעסוק בדברים בטלים. והשחוק והבלים כי אם בדברי תורה. והוי זהיר בק"ש ותפילה שחרית ומנחה וערבית בזמנה. וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים לפני המקום. ולא תכנס בערב לאכילת קבע עד שתקרא ק"ש בברכותיה. ולא תאכל בשבת במנחה קודם תפלת המנחה ולא בחול קודם תפלת ערבית. והוי זהיר במצוות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. ולא תאכל שום דבר עד שתברך לפניו כי אסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה. ולמדנו לפנינו מן התורה ואחריו מק"ו. וכל ברכה שאין בה כונת הלב אינה ברכה. ולא תתן מלבושך להיט לתפור אם לא יתפרסם בביתך. והוי זהיר בספק בלאים. ואל תהי בז לכל אדם. והוי זהיר בשבת שלא תאכל חמין כי אם גרוף וקטום מן הגחלים (מן הגחלים) משני צדדין ולא תאכל ולא תשתה שום דבר שהובא ברשות הרבים. ואל תבטח בעשרך ולא בבינתך ולא בשום אדם נברא בעולם אלא בשם י"ת וי"ת לבדו. ואל תרבה בהנאת הגוף כי העושה כן עובד ליצר הרע

⁽³³⁾ צ"ל בשלהי. וע' מצבה ג' בס' אבני זכרון וא"כ נכתב כל זה סמוך מאד לפני מיתתה. וגם החלקים הראשונים כפי הנראה לא נכתבו קודם י"ט סיון שנת הק"ש וע' הערה 4. ויש לפקפק עוד וצ"ע.

⁽³⁴⁾ זה האחרון וכן הר' אשר בן אחיו של ר' נזכרו בספר זכרון יהודה וע' ש בקונטרס דעת סופרים למהר"ר קאסעל נרו.

שבנופו והוא כעובר ע"ז אלא להעמיד ולקיים עצמך בבריאות בעבורת השם י"ת ואל תחמוד כל אשר לריעך. ולא תונה אותו ולא תגנוב לו אפילו גניבת דעת. והזהר שלא לקחת רבית וכל שיר ישראל באמצע אסור. ולא תוציא שם שמים לבטלה. ולא תזכירו אלא במקום נקי ובימים נקיות. ולא תקבל עליך לעשות דבר בקבלת הן או קבלת לאו לפי שהן 177^a בירות נדרים ושבועות. ולא תטה משפט⁸⁵) ובלבד שלא יענה את הדין הרבה. ושם אלהים אחרים לא תזכיר. ולא תאכל בשר אחר גבינה אלא בקינות הפה והרחת ידים. וגבינה אחר בשר אסור עד שש שעות שישאה. ולא תקיף פאת ראשך ולא פאת ראש בניך. ויין שיש בו יתושין וכן מים שבבור לא תשתה עד שתעבירים במסננת. ולא תלך רכיל ולא תשנא אחיך ולא תקום ולא תמור. ואם יגנוך או ישבחונך יהיה בעיניך שבחן כנגות וגנותן כשבחן. ופשפש במעשיך בכל יום ותקן מעשיך. ואל תדבר רעה משום אדם. אם תראה שעושין דבר שלא כהוגן הוכיח אותם בדרך מוסר ובררך חכמה. ואל תבזה אותם כדי שישמעוך ואל יבעטו בך הכל כפי שתראה העת והזמן. ואל תחנף את הרשעים. והוי זהיר בתלמוד תורה לבד השעה שאתה צריך לפרנסתך. והוי זהיר במאה ברכות בכל יום⁸⁶). ואנו מברכין ק"ז עם ברכת תפילין ובברכת היין שבברכת המזון. והוי זהיר באהבת השם י"ת ובקידוש השם ויראת השם (בנפשך) בגופך ובממונך עד שתתיר עצמך להריגה ולשריפה ולא תחשוב בעצמך צער הכלה כלום כנגד העונג שאחר המיתה שיהיה לך מהלכים בין העומדים. והוי זהיר בצדקה ובגמילות חסדים ובהכנסת אורחים וכשתעשה צדקה הזהר שלא תעשה אותה אלא לכבוד השם בלבד ולא לכבודך ולא לקנות לך שם. והוי זהיר בתלמוד תורה לשמה כדי שתדע המצות ותשמור עצמך מן העבירות וכשתזכור בהם אנשי דורך כי בעונותינו התורה משתכה מכנו 177^b בכל יום. ולא תתעצל מללמוד כל ימך. ולעולם תן עיניך במי שהוא למעלה ממך במעלת החכמה. ודע כי למוד חכמה וספרים אין קץ. והרבה אדם מפסיד ביום אחד ובשעה אחת ממה שלמד אם הוא מתבטל בהנאת העולם. והוי זהיר להאריך ולעמיק ולחפש אחר כל הספרים בדרך פסק ההלכה בדבר הצריך לעולם. ולא תאריך ולא תעמיק בדברי קושיות שלא לצורך כי אינם עושים רוב בני אדם כי אם לקנות שם מערבב בעלי הגמרא. ובכל כסכתא שתלמוד תכתוב מעט בכל מן דפוסקים. ומן ההלכות המעורבות כתוב הכללים כדי שיהיו בידך ואם תספח (תספק) באחד מהם תמצאם בפעם האחרת ובוה יצאו דבריך לאור ותתקיים תורתך ותזכור שתקרא ותוציא לשון הגמרא בפיך. ולא תגמגם בקריאתה כי חיים הם למציאם ולכל בשרו מרפא למוציאם בפה. והזהר בשאתה מתפלל שלא תחשוב בשום דבר ובשום ענין אפילו לדבר מצוה אלא לדבר תפילה לבד. כל מורה שאתה מורה באדמה בחרישה וזריעה הוא כדי להוציא ממנה פירות כן כל מה שאדם מורה בעניני גופו הוא כדי לקיים הנשמה ופרי מעשה כל היום עת בתפילה ופרי מעשה כל השבוע יום השבת. והזהר שתהיה עם השם י"ת תמים. ולא תבטח בדברי חלומות ולא בשום נחוש ולא תשאל לחושים. ולא תשלך גורלות ולא בנקודות ולא בשום דבר כי הכל הבל ומחסרון הבטחון. בלתי אל ר' לבדו תבטח והוא יעזרך כמו שאמרו ז"ל בא לטהר. . .

⁽⁸⁵⁾ נראה שהסרין בכאן איזה מלות כמו והוי מתן בדין ודדומה.

⁽⁸⁶⁾ ע' טו"א"ה סימן מ"ו ובב"י שם ולפ"ז יש רק ק"ה וע"ע עוד במגן אברהם שם בשו"ע אך לפי דבריו נצטרך להניח כאן יותר מדי וצ"ע.

כבוד אדמו"ר הרב מו"ה א. ה. ווייס המו"ל המ"ע בית תלמוד!

עוד טרם נדפסו הצואות עד תומם קבלתי שני מכתבים משני גדולי ישראל אשר אבקש כאת רומעכ"ת כי יאבה לתת להם מקום פה. הראשון מעש"ק פ' הזון הוא מאת כבוד הרה"ג כמוהר"ר משה גידעמאן נר"ו האב"ד דק"ק ווינא. וז"ל קראתי בשמחה צואת ר' יהודה וכו' והנח לפי דעתי הצואה שלמה בהתחלתה ומתחילה: צואה מהסיד אחד מוסר לבניו. כלומר פעם אחת צווה הסיד אחד מוסר לבניו. דהיינו שצוה אותם לשמור דרך האל אדוניו. והטעם שעשה כן לא מפני שאינם טובים כבני זמנם אלא וכו' כך היה המעשה וע"ז המעשה נסמך ר' יהודה לצוות ג"כ לבניו ע"כ מוסיף ואומר וע"ז אמרתי טובה וכו' כך הוא סרר הדברים ולא חסר כל בו. והמעשה לפי הנראה מקורות העמים לוקח כי בן מורה עליו הלשון דרך האל אדוניו. וזה הלשון אינו לשון היהודים ור' יהודה התחיל בזה המעשה כברשות לחרהיב עוז לצוות לבניו ולהוכיחם למען לא יהיה זה לגנאי להם ע"כ. והדברים נאותים ומתקבלים על הלב אם שיש מקום לערער ולומר שכתב אדוניו רק בעבור החרוז עם לבניו ובניכר בקצת מקומות שהשתדל לחרוז דבריו. הכתב השני אשר הגיעני הוא מט"ז מנחם אב מאת כבוד הרה"ג כמוהר"ר שלמה חיים זלמן האלבערשטאם נר"ו וז"ל. קראתי בשמחה לב וכו' אינכם בענין הזמנים יש לי לדון כי הנה לדעתך יש להגיה ל"ה שנים במקום כ"ה ולפ"ז זמן ביאת הרא"ש לטולמילה בשנת ס"ה וא"כ מה שכתוב בפיסקא ג' אח"כ כ"ג שנים נפטר אבי ז"ל הוא בשנת פ"ח וכו' והוא כהגבלת כל הספרים לא כמו שהגבלת אתה לשנת פ"א ולפ"ז צריך להגיה בפיסקא ה' מעת פטירת אבי שיש לו כ"א שנים והוא כמו שכתב בנוסה מצבתו באבני זכרון ויחזק בא"ך בשיבת אבותיו ע"כ. והנה באמת נשמט ע"י שניאה מהקדמתי שיש להגיה בפיסקא ג' ט"ז שנים. וע"י ברשימת הרה"ח כמוהרש"ו ואבס צד כ"ט הערה י"ז שבקש לקיים גירסת הבעל צידה לדרך שזמן פטירתו של הרא"ש הוא בשנת כ"א. אבל עם כל זה אחוש בנפשי כי יש ידיים מוכיחות יותר להשערת הרה"ג שחז"ה, סוף סוף אין בידי לחתוך את הדין ושתי הסברות הן לפני הקוראים ובידם להכריע.

ז. ש.